

HORST HASELSTEINER

Az 1848-as prágai szláv kongresszus előzményei

*Szláv (ön)tudat és központi (katonai) hatalom**

A szláv kongresszus két közvetlen előzményére mintegy „nyitányként” külön ki kell térnünk.¹ 1848 elején Bécs a Habsburg Birodalom központi hatalmának székhelyeként a szláv nemzeti aktivitás kiindulópontját jelentette. A város és a Cseh Királyság fővárosa, Prága (a Német-római Császárság egykori központja IV. Károly, de II. Rudolf idején is) ambivalens kölcsönhatásban létezett egymás mellett. A középkortól kezdve konkurens, gyakran kifejezett riválisok voltak, egyben azonban partnerek is.

A Moldva parti „Aranyváros”, amelyre az első szláv kongresszus színhelyének szerepe várt, a Habsburg Monarchia jelentős központi települése volt. Prágában a bécsi márciusi események (ahogy a pest-budaiak is), valamint a saját lokális, forradalmi elemekkel átszőtt társadalmi helyzet, továbbá a németek és csehek közötti nemzetiségi feszültség viszonyai közepette a *hadsereg*, a központi államhatalom fegyveres ereje jelentős szerepet játszott. A csapatokat megelőző intézkedésként a parancsnokló tábornok készségi állapotba helyezte.

Bécs, a birodalom fővárosát és udvari székhelyét minden kétségen felül tekinthetjük szláv nemzetiségi képviselők találkozási helyének. A szlávok prágai püünkösi összejövetelét illetően is a döntő kiinduló- és nekirugaszkodó pont szerepét játszotta. Az első kezdeményezés ugyan Zágrábból érkezett. A horvát újságíró Ivan Kukuljević-Sakcinski a zágrábi *Novine Dalmatinsko-Horvatsko-Slavonske* című újság hasábjain április 20-án megjelentetett egy cikket *Kakva treba da bude u obće politika naša* címmel (Milyenek a politikai kilátásaink?). Ezzel irányt mutatott a szláv nemzetek jövőbeli együttes fellépése felé.

Kukuljević-Sakcinski Ljudevit Gaj körének tagja volt, mely az úgynevezett illirizmus szellemét képviselte, így cikke a szláv kongresszust délszláv (illetve horvát) kezdeményezésként

* A fordítás az alábbi kiadás alapján készült: *Antezedenzien des Prager Slawenkongresses von 1848. Slawisches (Selbst-)Bewusstsein und zentrale (Militär-)Gewalt*. In: *Berufung: Archivar. Festschrift für Lorenz Mikoletzky. Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchives*, Bd. 2. Wien, 2011. 987–998.

¹ Az ezredfordulón a *Commission Internationale des Études Historiques Slaves* bécsi összejövetelén már tartottam egy referátumot a szlávok nemzeti háttorszájáról a prágai szláv kongresszus egybehívása előtt. Az előadás nyomtatásban is megjelent, lásd: Haselsteiner, Horst: *Wechselseitigkeit, Solidarität, Föderalismus als Gestaltungsprinzip bei den Slaven*. In: Haselsteiner, H. (ed.): *The Prague Slav Congress 1848. Slavic Identities*. (East European Monographs, No. 552.) Boulder – New York, 2000. 1–12. A következő tanulmány jó része azokra az oktatási segédanyagokra épül, melyet Richard Georg Plaschka professzor előadásainak keretében 1965 és 1970 között készítettem. Felhasználtam továbbá Plaschka egy mindeztideig kiadatlan tanulmányát, mely töredékes formában lehelhető fel hagyatékában. Köszönetteljes memento ez az írás, egyben „emlékező áldozat”. Saját kutatásaimmal kiegészítettem és tágitottam a szöveget.

tünteti fel. Valóban ez a cikk volt az első nyilvánosság előtti, a publicisztika eszközeivel népszerűsített javaslat egy általános és átfogó szláv kongresszus rendezésére.² Az egymás közötti kapcsolatokat megalapozó eszmecserékre, az áhított összeköttetésekre azonban kétségkívül a birodalom központja, Bécs szolgáltatta a döntő színteret. A fogékonyság minderre, amely a soknyelvű bécsi szláv kolóniából táplálkozott, már 1848 előtt is a szláv kölcsönösség tanának táptalaját alkotta. Itt találkoztak egymással újra és újra a Bécsben lakó és oda látogató csehek és lengyelek, rutének, szlovákok és délszlávok. Társasági összejöveteleket tartottak, táncesteket szerveztek, előadásokat és vitákat. Néhány példa megvilágítja a birodalmi fővárosnak ezt az olvasztó és közvetítő szerepét.

1847. november 6-án késő este népes vendégsereg távozott emelkedett hangulatban a bécsi Leopoldstadt Sperl nevű vendéglőjéből. Ott ugyanis a Bécsben élő szlávok rendeztek ünnepi összejövetelt. E társaság színe-java megjelent, a fiatal František Ladislav Rieger lejegyezte naplójában: jelen volt számos prágai ismerőse mellett Trubeckoj herceg családja, a fiatal Czartoryski családtagok, Mihajlo Obrenović, Mihály szerb uralkodó fia, azután Mihail Fjodorovics Rajevszkij, az orosz követség körszakállas lelkesze, Vuk Stefanović-Karadžić, Fran Miklosich, Dr. Vendelin Grünwald és Dr. Jan Dvoráček. Néhány prágai ismerősét Rieger nem lelkes patriotaként tartotta számon, mégis Bécsben valamennyien élénk fogékonyságot mutattak a nemzeti kérdés, a szlávok helyzete iránt.³

Az ez alkalomból készült rendőrségi jelentés szerint körülbelül ezer vendég volt jelen, „nem a bármely vendég számára nyitva álló helyiségekben, hanem a kizárólag bálók részére fenntartott termekben”.⁴ Az esemény koncerttel kezdődött, két szláv énekkar énekelt, egy katonazenekar játszott. De a rendőrség éberrel figyelt, a dalszövegeket, ahogy jelentették, előzetesen cenzúrázták. Az est azonban Riegernek és feltehetőleg a többi megjelentnek is nyilvánvalóan elnyerte tetszését. Az előadás után a vendégek vacsoráztak. És amikor kimentek az épületből, szláv dalokat énekeltek az utcákon, úgy tűnt, írta Rieger, mintha ezen az estén a szlávok elfoglalták volna Bécset.

Nem ez volt az egyetlen alkalom, hogy a bécsi szlávok a Sperlben gyülekeztek. Rendszerint ott tartották ugyanis a nagyobb társasági összejöveteleiket: koncerteket, színházi előadásokat és más szórakoztató rendezvényeket az azokhoz kapcsolódó kedélyes együttlétekkel megtoldva. Kisebb alkalmakra pedig Josefstadtban került sor az Arany strucchoz címzett fogadóban. A rendőrségi akták között egy sor jelentés található az effajta szláv „Soirées”-kről. A légkör azonban nem volt mindig olyan kedélyes. 1847. április 1-jén például a rendezvényt nagyon sokszínű közönség látogatta: ügyvédek és irodalmárok, diákok és „jórészt alacsonyabb beosztású” hivatalnokok, „egyébként pedig kétes hírű nők, bolti kisegítők és efféle személyek”, akik „szabados viselkedésük és felszabadultságuk” folytán felhívták magukra a figyelmet.⁵

² Kukuljević-Sakcinski, I. cikke, *Novine Dalmatinsko-Horvatsko-Slavonske*, 1848. ápr. 20. Vö. Žáček, V.: *Slovanský sjezd v Praze roku 1848. Sbirka dokumentu*. Praha, 1958.

³ Rieger bécsi tanulmányainak idejéről (1838–1839) és a szlávok már akkor is fennálló és ápolat kapcsolatáról lásd Červinková-Riegerová, M.: *Vzpomínky z mladých let dr. F. I. Riegera. Osvěta*, vol. 2. (1903) No. 33. 585., 764. Vö. Kalousek, J.: *Řeči Dra. Fr. I. Riegera (1848–1867)* 4 Bde. Praha, 1883–1888.; *Příspěvky k listuři Dra. F. I. Riegera*. Hg. von J. Heidler. 2 Bde. Praha, 1924–1926.; Pech, St. C.: Frantisek Ladislav Rieger: *The Road from Liberalism to Conservatism*. Central European Affairs, vol. 17. (1957) 3–23.; uő.: *Frantisek Ladislav Rieger: Some Critical Observations*. Canadian Slavonic Papers, vol. 2. (1957) 57–61.

⁴ Österreichisches Staatsarchiv, Allgemeines Verwaltungsarchiv (Wien) (a továbbiakban: AVA), Polizeihofstelle 1847/2749. Csak hiányosan fennmaradt, tűzvész által erősen rongált irat.

⁵ Uo.

Egy másik jelentés az 1847. december 11-i esti összejövetelt jellemezte: 1500 vendég jelent meg, „nagy részük a hivatalnokság soraiból”. A korábbi rendezvények feltehetőleg túl zajosaknak bizonyultak, mivel a jelentés írója hozzáteszi: „ez alkalommal a rendező választmány tagjai különböző pontokon foglaltak helyet, hogy a zajos tetszésnyilvánításoknak korlátokat szabjanak”. A *Kde domov můj* című dalt adták elő, utána cseh népdalokat, lengyel szavalatokat, orosz dalokat. Ekkor is hosszúra nyúlt a program, a vendégek egy része – a rendőrségi jelentés szerint – csak éjfél tájt tért haza.⁶

Ezen rendezvények össz-szláv jellegének politikai vonatkozásai ekkoriban még nem voltak világosak – a rendőri hatóságok is meglehetősen óvatosan és meglepően enyhe hangnemben nyilatkoztak erről, néhány hónappal később viszont már egyértelmű lett az. 1848. április elején a Sperlben egy különleges összejövetelre került sor, melyről 13-án a Brünnben megjelenő *Tydenník* című lap számolt be. A tudósító, a horvátországi Jan Ludmil Stájský a rendezvény fő jellemzőjeként a feltétlen lelkesültséget és odaadást jelölte meg: „A szláv egyetértés és kölcsönösség – az az egyetértés, amely kezdettől fogva gyenge oldalunknak számított, és valamennyi szerencsétlenségünk oka volt, most kezd valósággá válni [...] A minden oldalról ránk leselkedő veszély arra kényszerít bennünket, hogy félretegyük az idejétmúlt féltékenykedést, és kölcsönösen kezet nyújtunk egymásnak, mivel csak úgy foglalhatunk el olyan álláspontot, amely más népek figyelmét ránk irányítja, ellenségeinkben pedig félelmet ébreszt. Hogy ennek szükségességét általánosan átérzik az emberek, bizonyítja ez a mai este.”⁷

Mi is történt ezen az estén? Március végétől kezdve szláv nemzetiségek küldöttei és delegációi érkeztek Bécsbe, hogy az uralkodóhoz intézett memorandumaikban kifejtssék kívánságaikat és követéseiket – szlovákok, szerbek, horvátok, csehek és lengyelek. Ha a szláv kötelékek és a lelki rokonság gondolata nem vert volna már korábban gyökeret körükben, a különálló fellépések, tovább izmosodva az erős bécsi szláv kolónia talaján, nem léptek volna egymással összeköttetésbe. E kapcsolatok látványos eseménye volt a Sperlben tartott nagy összejövetel. Stájský beszámolója szerint körülbelül háromezren jöttek össze „olyan nemzeti ünnepen, amelyben eddig még nem volt részünk”. A vendégek nemzeti, de különböző szláv nemzeti színekben díszlő kokárdákat viseltek. A délszlávok nemzeti viseletben pompáztak. A beszédek tükrözték a jelenlevő nemzetek nyelveinek sokszínűségét.

Dr. Vendelin Grünwald, a Bécsben élő csehek egyik vezető személyisége csehül beszélt. Emlékeztetett a német színekben (!) lengedező lobogóra a Stephansdom tornyán, majd hozzátette: „Nem akarunk németek lenni!” L'udevit Stúr szlovákul szól. Messze ő volt, ahogy azt április 9-én a *Národní Nowiny* is aláhúzta, a leghatásosabb szónok. Az újra és újra felcsattanó taps közepette Stúr kijelentette, le kell győzni azok legördögibb politikáját, akik meg akarják osztani a szlávokat. A szlávok felismerték jogaikat, és férfiasan meg is fogják védelmezni azokat; a szlávok egybegyűltek, hogy a csehek a szlovákokért és a horvátokért tegyenek, a horvátok a csehekért és szlovákokért, és a szlovákok a másik kettőért. „S ha így összefogódzkodunk, s ahhoz szilárdan ragaszkodunk, senki sem állhat ellent nekünk – és ellenségeinket félelem és rettegés fogja majd el.”⁸

⁶ Uo.

⁷ *Tydenník*, 1848. ápr. 13. Žáček az újság tudósítása alapján április 2-ára datálja az összejövetelt. A *Národní Nowiny* viszont április 3-i rendezvényről szól. A Sperlben március 31-én, illetve április 3-án és 4-én tartott összejövetelekről tud a következő munka is: Prelog, M.: *Slavenska renesansa 1780–1848*. Zagreb, 1924. 221.

⁸ *Národní Nowiny*, 1848. ápr. 9. 17.

De a lengyelek is értettek a lelkesítéshez. Amikor egyikük arról beszélt, hogy Lengyelország halálos ágyán fekszik lemeztelenítve, kirepültek a kardok hüvelyükből, és a teremben hangos kiáltás tört ki: „Nem fog meghalni! Még egyszer: Nem fog meghalni!!” Azután „illír” nyelven is elhangzott ugyanez. Az írók közül a délszláv Fran Kurelacot említették. A „Sláva”- és „Živio”-kiáltásoknak nem akart vége szakadni. Azután, a beszédek elhangoztával szláv énekek csendültek föl, mindenféle nyelven, ahogy erről a *Týdenník* beszámolt. Csak késő éjszaka távoztak a vendégek, lelkesülten, „a szlávság büszke tudatával”.⁹

A birodalom különböző koronartományaiából és vidékeiről Bécsbe érkezett szláv delegációk ottlétének alkalmából efféle rendezvények egész sora került megrendezésre. A *Národní Nowiny* például beszámolt egy április 4-i eseményről, a lengyel Florian Ziemialkowski pedig visszaemlékezéseiben egy április 12-i összejövetelről szólt.¹⁰ Ezután következett Prága, ahová április közepe táján távozott Štúr, s demonstrálta, mennyire támogatja egy szláv kongresszus megrendezésének gondolatát, és megalósítása érdekében milyen sokat tesz. Még mielőtt Kukuljević-Sakcinski cikke Prágában ismertté vált volna, egy radikális politikai körből kiindulva Štúr megkezdte az agitációt a kongresszus érdekében. Václav Frič már április 22-én megjegyezte egyik levelében: „Štúr még mindig Prágában van, nyert ügyünk van, és az egyébként szörnyű nagy pánszlávizmus szép arcát mutatja.”¹¹

A kongresszus gondolata ezzel lábra kapott Prágában. Érthető módon a csehek körében hamar rokonszenvre talált. Megfelelt az nemcsak a szlávok szoros szövetsége többé vagy kevésbé ébren tartott elképzelésének, hanem a frankfurti német nemzeti gyűléssel szembeni támadó és védekező politikai harc praktikus szükségleteinek is. Még ha az akkoriban felsejlő lehetőség, hogy egy új német politikai konfigurációba kerülhetnek, nem is jelentett volna épp olyan sürgető és akut veszélyt, mint a magyarok mindennél világosabban felismerhető, Kossuth Lajos által különösen egyértelműen kifejtett uralmi igényei, a szláv közösség gondolatának hangsúlyozása ebben a szituációban akkor is üdvözlésre számíthatott volna.

Frič azonnal arról beszélt, hogy szükség van „ellensúlyra azokkal a törekvésekkel szemben, melyek bennünket újra a Német Szövetséghez kötnek”. Kukuljević cikke is, tudatosan vagy önkéntelenül, ügyesen épített a cseheknek Frankfurt felé fordított tekintetére. Amíg azonban Kukuljević cikke még *minden* szláv nemzet képviselőinek egybehívásáról szólt, Prágában a kongresszus előkészítésére alakult bizottságon belül – a František Palacký által a frankfurti német nemzeti gyűléshez intézett április 11-i válaszlévlében vonzó formában megfogalmazott programnak megfelelően – már az elsősorban az *Ausztriában élő szlávokra* és a Habsburg Birodalom fenntartására és megőrzésére koncentráló gondolat lépett előtérbe.

Prága társadalmi és forradalmi bázisstruktúrái és a katonai ellenerő

Alfred von Windisch-Grätz herceg altábornagy, 1840 óta a Csehországban állomásozó császári haderő parancsnokló tábornoka rövid bécsi szolgálati út után május 20-án tért vissza Prágába. Helyettesétől, Károly Ferdinánd főherceg altábornagytól visszavette a vezényletet. Megérkezése nyugtalanságot keltett. Csehország fővárosában éppenséggel nem volt közkedvelt személy. Öntudatos katonatisztnak számított, megközelíthetetlen, sőt egyenesen „jégghi-

⁹ *Národní Nowiny*, 1848. ápr. 9. 17.

¹⁰ Štúr beszédére reagált a „Der große Peter” című bécsi röpirat április 9-i első számában. Erre a cikkre válaszolt a *Slovenskije Národňje Novini* 279. száma április 18-án „Ked'treba, ospravedlňme sa” című írásával.

¹¹ *Národní Nowiny*, 1848. ápr. 9. 17. Vö. Plaschka, R. G.: *Von Palacký bis Pekař. Geschichtsbe-wußtsein und Nationalbewusstsein bei den Tschechen*. Wien–Graz, 1955.

deg” előkelő arisztokratának, következetes konzervatívnak és az abszolutizmus érckeménységű képviselőjének; valamint természetesen olyan tábornoknak, aki energikus vezetésre tart igényt. Ennek megfelelően beosztott katonatisztjei odaadással övezték, állítólag még „az uralkodó”-nak is nevezték. A személye iránt megnyilatkozó ellenszenv a prágai lakosok között, mindenekelőtt a munkás rétegekben 1844-re nyúlt vissza, amikor a munkások közötti mozgolódásokra kemény katonai fellépéssel válaszolt. 1848. április elején már a bécsi minisztertanács tagjai előtt is világos volt, hogy „alapvetően nem kívánatos”, hogy a herceg Prágában újra átvegye a parancsnokságot. „Prágába utazok – közölte Windisch-Grätz a hadügyminiszterrel –, ahová szólít a kötelesség, ott uralkodom, a császári ház és minden becsületes ember érdekei forognak kockán.”¹²

Windisch-Grätz olyan országba érkezett vissza, amely a monarchián belül tekintélyes helyzetet foglalt el, és amely lakossága – ami a modern nacionalizmus viszonyai közepette érezhető politikai feszültségekhez vezetett – etnikai–nemzeti tekintetben két részre oszlott: csehekre és németekre, akik a városokban gyakran keverten éltek egymás mellett, vidéken viszont alapvetően világosan elhatárolható településterülettel rendelkeztek. A birodalom körülbelül 30 milliónyi népességéből Csehországban élt 3,5 millió; Morvaországban és Sziléziának a birodalomban maradt részében pedig 1,9 milliónyi. A Windisch-Grätz fennhatósága alá tartozó Cseh Királyság területét 2,5 millió cseh és 1 millió német lakta. Prága 1846-ban 115 000 lakossal rendelkezett, köztük 4000–5000 gyári munkással. Abban, hogy negyven év múlva az országot majd mint a birodalom viszonylag fejlett ipari régióját tarthatjuk számon, szerepet játszott az, hogy a német mellett formálódott itt egy saját, egészében véve öntudatos cseh polgárság is.¹³

1848 májusában Windisch-Grätz egy olyan városba érkezett, melyet hónapok óta gazdasági és társadalmi válságok szorongattak: az alapellátásban (elsősorban az élelmiszerek tekintetében) emelkedő árak, növekvő munkanélküliség; vidéken pedig a nem mindig önkéntes, gyakran hatalmas nyomás alatt zajló robotmegváltás. A következmény a mindenekelőtt a munkások, elsősorban a magot alkotó kartonnyomók soraiban tapasztalható nyugtalanság volt, másrészt pedig fokozódó ellenkezés a vállalkozókkal, nem utolsósorban a zsidó gyárokkal szemben.¹⁴

Ezekbe a folyamatokba robbantak be 1848 elején az itáliai, francia és német területek forradalmi mozgalmairól érkező hírek. E tudósítások, nevezetesen az Itáliából érkezők a csehek körében nagy visszhangra leltek. Az egyébként is növekvő nemzeti öntudat számára ösztönző és tápláló erőt jelentettek. A forradalmi fellobbanások híreit Bécsből és Pest-Budáról nagy figyelemmel kísérték.¹⁵ Az események színpadára a polgárság mellett fellépett a megerősödött munkásság és a tanuló ifjúság is mint új számottevő társadalmi réteg. A zsidókat félelem töltötte el – zsidó spekulánsokat tettek felelőssé a megelőző évek árdrágulásáért és az éhezésre kárhuzható ínségért. A németek egyre inkább aggódtak a csehek szeparatiztikus

¹² Čejchan, V.: *Ke vzniku myšlenky slovenského sjezdu roku 1848*. Slovanský Pfhled, vol. 20. (1928) 405.

¹³ Tobolka, Z. V.: *Slovanský sjezd v Praze roku 1848*. Praha, 1901. 172. sk.; Müller, P.: *Feldmarschall Fürst Windischgrätz*. Wien–Leipzig, 1934. 1–15., 91–102.; Stekl, H. – Wakounig, M.: *Windisch-Graetz. Ein Fürstenhaus im 19. und 20. Jahrhundert*. Wien–Köln, 1992.

¹⁴ A munkás megmozdulások 1844-ben, mindenekelőtt a kartonnyomó és a vasúti munkások körében Prágában és Taborban, egyértelmű antiszemita színezettel rendelkeztek. Lásd Polišínský, J.: *Revoluce a kontrarevoluce v Rakousko 1848*. Praha, 1975. 68–78. Vö. Buchvaldek, M. et al: *Československé dejiny v datech*. Praha, 1986. 250. sk.

¹⁵ Sedlnitzky előterjesztései az uralkodó számára, 1847. nov. 17., dec. 19., 1848. febr. 22. Vö. Kazbunda, K.: *České hnutí roku 1848*. Praha, 1929. 139.

törekvései, a félre nem ismerhető ambíciók miatt, hogy a tiszta egyenjogúsításon túl a cseh elem túlnyomóságra tegyen szert az országban, ami a Cseh Királyság Béccsel való szembeállításában mutatkozott meg, a világos utalásban a cseheknek Cseh-Morva Királyságban és Sziléziában alkotta egyértelmű többségére, a Szent Vencel koronájára való utalásokban. Ehhez járult továbbá a szláv szolidaritás kötelekeinek hangsúlyozása – mindez a Frankfurttal, de egyben Béccsel szembeni világos ellensúlyként. 1848. március végétől kezdve, még mielőtt a frankfurti parlament léte tovább élezte volna a helyzetet, már növekvő elidegenedés, sőt kifejezett távolságtartás volt megfigyelhető nemzeti tekintetben: „Válságos helyzetben vagyunk, mivel a városban két elem áll ellenségesen egymással szemben – jegyezte meg Franz Stadion gróf –, s meggyőződésem szerint nem lehet sokáig elkerülni a konfliktust...”¹⁶

A cseh koronához tartozó országok lakosságán belüli ellentétekkel Windisch-Grätznek magának még differenciáltabb formákban kellett szembenéznie. De rendelkezett-e ehhez a megfelelő haderővel? A parancsnoksága alatt álló csapaterő az Itáliába történő csoportosítás következtében korlátozott volt, még nagyobb mértékben, mint ahogy azt Bécsben gondolták. A herceg a városparancsnokság körülbelül 7 gyalog zászlóaljával rendelkezett, azaz a 3., az ezred keretzászlóaljával, a Hohenegg-ezreddel, a gránátos századokkal, továbbá két vadász-zászlóaljjal és néhány lovas-, ulánus és huszárszázaddal. Végezetül számíthatott még, ha a körülmények úgy hozzák, esetleges külső erősítésre: mindenképp a Khevenhüller csehországi ezredre és az Elba vidékéről lovasságra. Továbbá ott állomásozott a 3. tüzérezred. Összesen 10 000 főnyi legénység, nemzetiségüket tekintve lengyelek, rutének, csehek és németek, a huszárok között pedig elsősorban magyarok. E csapatokban megbízhatott parancsnokuk. Ez nem utolsósorban kiderül a leMBERGI és PRÁGAI helyőrségi tisztek május 23-i és június 5-i levélváltásából: a bécsi nyugtalanságok visszautasításáról és elítéléséről esik abban szó, a zilált bécsi viszonyokról, a törvényesség és szabadság, de mindenképp a biztonság és rend megőrzésének szándékáról, a szolgálati eskü teremtette kötelekék számbavételéről, a császári ház és a haza védelméről belső ellenségeivel szemben.¹⁷

Ezt a megelőzést célzó katonai készenléletet a speciális társadalmi, politikai és nemzetiségi szituáció váltotta ki. Májusban Windisch-Grätz a csehországi fővárosban még képlékeny, távolról sem véglegesen felmérhető tendenciákat észlelhetett csehek és németek, liberálisok és radikálisok, illetve demokraták között. Ezenfelül egyre élesebben érezhető volt a növekvő feszültség a Paulskirchében összeült frankfurti parlament és a Prágába egybehívott szláv kongresszus között. A frankfurti testületbe való választást Csehország 68 választókerületéből csak 19-ben, Morvaország 28 választókerületéből 23-ban bonyolították le. A szláv kongresszus, amely június 2-án megnyílt Bécs és Pest-Buda nagy gyanakvása közepette, a Prágában élő csehek számára kiemelt jelentőségű társadalmi és politikai eseménynek számított. De kimutathatók nyugtalan, gyenge és lokális irányzatok is, amint azt mutatja például a május 27-én és 29-én a Szent Vencel fürdőben tartott gyűlés, amely a bécsiekkel, mindenképp az arisztokráciát és az *ancien régime*-et legyőző „bécsi utcával” való egyetértést demonstrálta.

¹⁶ Polišíenský, J.: *Revoluce a kontrarevoluce*, 64–68.; Häusler, W.: *Von der Massenarmut zur Arbeiterbewegung*. Wien–München, 1979. 108. sk.

¹⁷ Többé már nem pusztá egyenjogúsításról volt szó németek és csehek között. A csehek számbeli többségükre hivatkozva elsőbbségre pályáztak: „...szükséges és kell, hogy a cseh nyelv elsőbbséget élvezzen”; „...a cseheknek kell az elsőbbséget biztosítani, mivel Csehországban vagyunk, és a többség cseh”. Karel Havlíček in Untersuchungs-Kommission. Fasc. 20. 335/293., *Národní Nowiny*, 1848. jún. 5., idézi: Kazbunda, K.: *České hnutí*, 137.; Sedlnitzky uralkodóhoz intézett előterjesztéseit, 1847. nov. 17., dec. 19., 1848. febr. 22. lásd uo. 139.; Stadion levele Pillersdorf báróhoz, Prága, 1848. márc. 31. Uo., vö. még: Häusler: *Von der Massenarmut zur Arbeiterbewegung*, 108–111.

Június 7-én Karel Havlíček programadó cikket jelentetett meg a *Národní Nowiny* hasábjain. Ebben a Csehországban élő németeket államjogi érvek alapján a csehországi államjogi közösség keretében a csehekhez kötötte, miközben a többségi elv alapján a csehek számára „előjogokat” igényelt. Hangsúlyozta, hogy a cseh korona országait „semmiféleképpen” sem lehet „Ausztria tartománya”-ként kezelni. Eltökélt az önállás mellett tette le a voksát: „teljes önállás, minél teljesebb, annál jobb”.¹⁸ Ez az ország német lakosait aggodalommal töltötte el, ahogy az állami hatóságokat is. Egy Stadion grófhhoz intézett április 12-i jelentés így foglalta össze a helyzetet: „Tagadhatatlan [...], hogy a cseh párt vezetői energia és tevékenység tekintetében ellenfeleiket messze felülmúlják, mivel mindent megmozgatnak, hogy elérjék céljukat.”¹⁹

Windisch-Grätz ebben a nyugtalan politikai helyzetben a hadsereg mint a rend fenntartásának zálogára tekintett. Elrendelte, hogy katonai járőrök járják Prága utcáit a nemzeti gárda egységei mellett, bármennyire is azt lehetett volna várni az alkotmányos ígéretek alapján, hogy a nemzetőrök kizárólagos jogkörébe kerül ez a városban. A főparancsnokságon azonban ezen is túlmentek. Már készen állt a terv, hogy rendkívüli nyugtalanság esetén barrikád-állítások közepette hogyan lehet a várost ellenőrzés alatt tartani. Felmérték a Moldva jobb partjának és a katonai szempontból nem túl nagy jelentőséggel rendelkező többi területnek a köztereit, ahogy a belváros nehezen uralható utcáit is. Számba vették egy esetleges visszahúzódnás lehetőségét is a Hradzsín és a Petřín hegy (Laurenziberg) állásaiba. A jobbparti Vyšehrad Citadellát azonban mint oldalvédelmet mindenáron megtartani szándékoztak.²⁰

Prágában közszájon forgott az a katonatiszti körökből származó mondás, miszerint majd meglátjuk, hogy az Itáliában aratott győzelem után mi marad az alkotmányból. Amikor Windisch-Grätz herceg június 7-én a sietősen megtartott katonai díszszemlére a császári fegyverek itáliai győzelméről beszélt, a csapatok éljenkiáltásban törtek ki, és harci készenlétükről tettek tanúbizonyságot. Ez viszont újabb tápot adott a katonai beavatkozástól való félelmeknek. És amikor Prága utcáin néhány kisebb összetűzésre került sor katonák és civilek között, az mutatta, hogy a parancsnokló tábornok reakciós szelleme csapatait is áthatja. Végül június 8. és 11. között megerősítették a helyőrséget. A Vyšehrad Citadellán és a Petřín hegy sáncain felvonult a tüzérség. A *Národní Nowiny* is megjegyezte: „Minden becsületes embernek erős nemtetszéssel kell szemlélnie a prágaiak szeme előtt zajló állandó katonai készülődést és demonstrációt.”²¹

¹⁸ Polišenský: *Revoluce a kontrarevoluce*, 171–175. A gránátos századokat azonos nemzetiségű katonákból állították össze, választották ki, legtöbbször különlegesen jó katonákból. Vö. Deák, István: *Der k. (u. k.) Offizier*. Wien–Köln, 1991. 47.; Kerchnawe, H.: *Die Überwindung der ersten Weltrevolution*. Innsbruck, 1932. 4.

¹⁹ Urban, O.: *Česka společnost 1848–1918*. Praha, 1982. 37–42.; Polišenský: *Revoluce a kontrarevoluce*, 163–167. Meg kell említeni e tekintetben Palacký híres levelét (1848. április 11.) a frankfurti parlamenthez, melyben Ausztria különleges helyzetét hangsúlyozta. Eszerint a túlnyomó hatalommal rendelkező Oroszország fenyegető veszélyével szemben Közép-Európában Ausztria sajátos feladattal rendelkezik: „Gondolják el, ha Ausztria sok köztársaságra és köztársaságocskára szétbomlik, milyen üdvözölt alapító köve lenne ez az orosz univerzális monarchiának!” „Ha az osztrák császári állam nem létezne már régen, Európa és a humanitás érdekében sietnünk kellene megteremteni”. Vö. Plaschka: *Von Palacký bis Pekař*, 20. sk.

²⁰ Heyde rendőrtanácsos levele Stadionhoz, 1848. ápr. 12. AVA Polizeihofstelle Nr. 356/P. P. – 2971 Pr. *Národní Nowiny*, 1848. ápr. 8., az 1848. március 31-i manifesztum, az utóbbi kettőt lásd: Kazbunda: *České hnutí*, 137. sk.

²¹ Polišenský: *Revoluce a kontrarevoluce*, 171. sk.; Kazbunda: *České hnutí*, 245. sk.

Prága legradikálisabb elemeit a tanulóifjúság alkotta. Diákok, mindenekelőtt Bécsből Prágába érkező diákok, németek és csehek agitáltak teljes öntudattal a legerőteljesebben Windisch-Grätz ellen. Bécsben az uralkodót meghátrálásra kényszerítették, sikerülni fog ez Windisch-Grätz ellenében is Prágában. Követelni kezdték egy felfegyverzett egyetemi légió létrehozását és a tábornok visszahívását. De legalábbis az ágyúk visszavonását a Vyšehradból és a laktanyákból. Egy diákgyűlésen 2000 lőfegyver és megfelelő lőszer mellett egy tüzelőveget is kívántak. Ahogy a nem kevésbé öntudatos alapításkor közhírré tették, az egyetemi légió „szent kötelessége a lehető legerősebben és minden körülményekkel szemben ellenállni a reakciók minden kísérletének”.²²

Június 10-én egy egyetemista delegáció jelent meg a parancsnokló tábornok előtt. Fegyverek átengedését követelték – eredménytelenül. Ellenlépésként Windisch-Grätz a legmagasabb készütségbe helyezte csapatait. A Vyšehradban, a Petřín hegyen és a kaszárnyákban elhelyezett ágyúk világos figyelmeztetőjelként meredtek az égbe, félreérthetetlen mementóként az esetleges nyugtalanságkeltők számára. Az elutasított diákok azonban élénk agitációba kezdtek a munkanélküliek és a rosszul fizetett prágai munkások között. Nekik 1844 kemény katonai fellépése óta rossz emlékeik voltak a tábornokról. Ezzel Prágában megteremtődtek a felkelés, az utcai mozgalmak és a forradalom előfeltételei.²³

Az erőszakra és ellenerőszakra való készen állás végül június 12-én torkolt konfliktusba. Az úgynevezett „pütkösi felkelés” villantotta fel a kezdő szikrát. A rá következő katonai bevetés azután gyorsan véget vetett a jövőbe tekintő prágai szláv kongresszusnak is. A soknemzetiségű, föderatív elveket hirdető „pütkösi csoda” a népek tavaszán nem következett be. A szlávok Prágába sereglő vezetői birodalomszerte dolgvégezetlenül tértek haza.

Fordította: DEÁK ÁGNES

²² Roubík, F.: *Český rok 1848*. Praha, 1931. 262. sk.; Tobolka, Z. V.: *Slovanský sjezd*, 174 skk.; Polišenský: *Revoluce a kontrarevoluce*, 171. sk. Károly Ferdinánd főherceg a parancsnokló tábornok helyetteseként engedélyezte lőfegyverek átadását a nemzetőrség részére. Vö. Károly főherceg jelentése az udvari haditanácsnak, 1848. márc. 30., idézi: Kazbunda: *České hnutí*, 367. sk. Ferdinand von Langenau báró főhadnagy, a főherceg segéde megörökítette a június 7-i katonai parádé emelkedett hangulatát. Eszerint a helyőrség tagjai Windisch-Grätz előtt kinyilvánították akarataikat, hogy „íránta való odaadásukat – ahogy az itáliai hadsereg – ők is tettekkel bizonyítsák, alkalmat találva arra, hogy a császáráért és a hazáért életüket és vérüket adják”. Minden meghasonlás elítélendő: „Bármely szó a vezető ellen egyben szól minden egyes katona ellen is.” Uo. 246. sk.

²³ Červený plakát – cseh szöveg. Windisch-Grätz jelentése a császárhoz, 1848. jún. 17., mindkettőt idézi: Kazbunda: *České hnutí*, 404. sk., 247. skk. A diák aktivisták között a fő szerepet a „Slavia” kör katonai tagozatának tagjai játszották. *Národní Nowiny*, 1848. jún. 24., idézi: Tobolka: *Slovanský sjezd*, 179–182.; Roubík: *Český rok*, 262–268.; Kazbunda: *České hnutí*, 248. skk.; Polišenský: *Revoluce a kontrarevoluce*, 176.; Windisch-Grätz jelentése a császárhoz, 1848. jún. 17., idézi: Kazbunda: *České hnutí*, 405.